

ТРИ РОКИ РОЗШИРЕНОГО ЄС: ПІДСУМКИ ТОРГОВЕЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН З УКРАЇНОЮ

Д. Ю. Венцковський

Нарощення економічного співробітництва з країнами ЄС залишається ключовим стратегічним пріоритетом зовнішньоекономічного розвитку України, реалізація якого є перспективним продовженням діалогу між Україною та ЄС у прагматизації двосторонніх взаємовідносин. Ідеться про переведення відносин між Україною й ЄС від засад сусідства до принципів економічної інтеграції та розширення економічного співробітництва через перспективне створення зони вільної торгівлі.

Проблематику торговельно-економічних відносин України з країнами ЄС досліджували О. Власюк, О. Белов, І. Бінько, В. Шлемко, С. Пирожков, В. Мунтіян, З. Варналій, Я. Жаліло, Я. Базиліук, А. Сухоруков, В. Андрійчук, А. Мокий та ін. У працях цих авторів міститься ґрунтовний теоретичний та практичний аналіз торговельно-економічного співробітництва України в сучасних умовах, визначається роль та вплив зовнішньоекономічного співробітництва на динаміку економічного розвитку держави, а результати досліджень апробовано у багатьох державних документах.

Метою публікації є формування стратегічних пріоритетів та завдань розвитку торговельно-економічного співробітництва України з ЄС у контексті розв'язання ключових проблем двосторонньої співпраці.

З розширенням ЄС на Схід Україна пов'язувала значні сподівання на «прорив» в економічному співробітництві, зокрема у нарощенні торговельного співробітництва та інвестиційної кооперації. Разом з тим потенціал співпраці України з ЄС, за підсумками трьох років, залишається значною мірою нереалізований.

Зовнішньоторговельне співробітництво України з ЄС в останні роки успішно розвивалося, відбулося значне нарощення товарообороту (у 2007 р. на 36,4% — до 35,9 млрд. дол. США), внаслідок чого частка ЄС у сукупному товарообороті України збільшилася до 32,6% проти 30,1% у 2005 р. (див. рис.1).

Після уповільнення темпів приросту експорту України у 2005 р., зокрема скорочення поставок до ЄС (експорт до ЄС—25 зменшився на 6,4%, до ЄС—15 — на 4,3%, до ЄС—10 — на 8,2%), у 2006 р. вітчизняним експортерам вдалося відновити позитивну динаміку експорту до ЄС. За підсумками 2006 р., його зростання загалом становило 18,6%, зокрема до ЄС—15 — 18,2%, до ЄС—10 — 19,1% (див. рис. 2). У 2007 році тенденція до нарощення поставок збереглася, приріст експорту України до ЄС (враховуючи Болгарію та Румунію) становив 28%, зокрема до ЄС—15 — на 14,9%, до країн ЄС—10 — на 49,2% до аналогічного періоду попереднього року.

Після спаду 2005 р., коли вдвічі скоротилися поставки української продукції машино- та приладобудування на ринок ЄС (в результаті частка цієї галузі як складової формування експорту до ЄС знизилася з 15,6% у 2004 р. до 8,3% у 2005 р.), у 2006 р. намітилися позитивні зміни. Зокрема, обсяги експорту продукції машинобудування на ринок ЄС зросли на 27,9%. При цьому 2006 р. на ринок ЄС спрямовувалося 17,5% відповідної продукції, що вказує на перспективність розширення торговельної присутності на цьому ринку. За підсумками 2007 р., обсяги експорту машинобудування до ЄС зросли в 1,51 разу (до відповідного періоду попереднього року), частка машинобудування у структурі поставок до ЄС — до 12,2%, а загалом на ринок ЄС було поставлено 20% вітчизняного експорту машинобудівної продукції.

Венцковський Дмитро Юрійович — головний консультант Національного інституту проблем міжнародної безпеки

У 2007 р. окреслилися привабливі перспективи для вітчизняних сільгоспвиробників, що позначилося на збільшенні поставок продукції сільського господарства на ринок ЄС на 26,3%. При цьому зросла частка ринку ЄС (з 24,9% у 2005 р. до

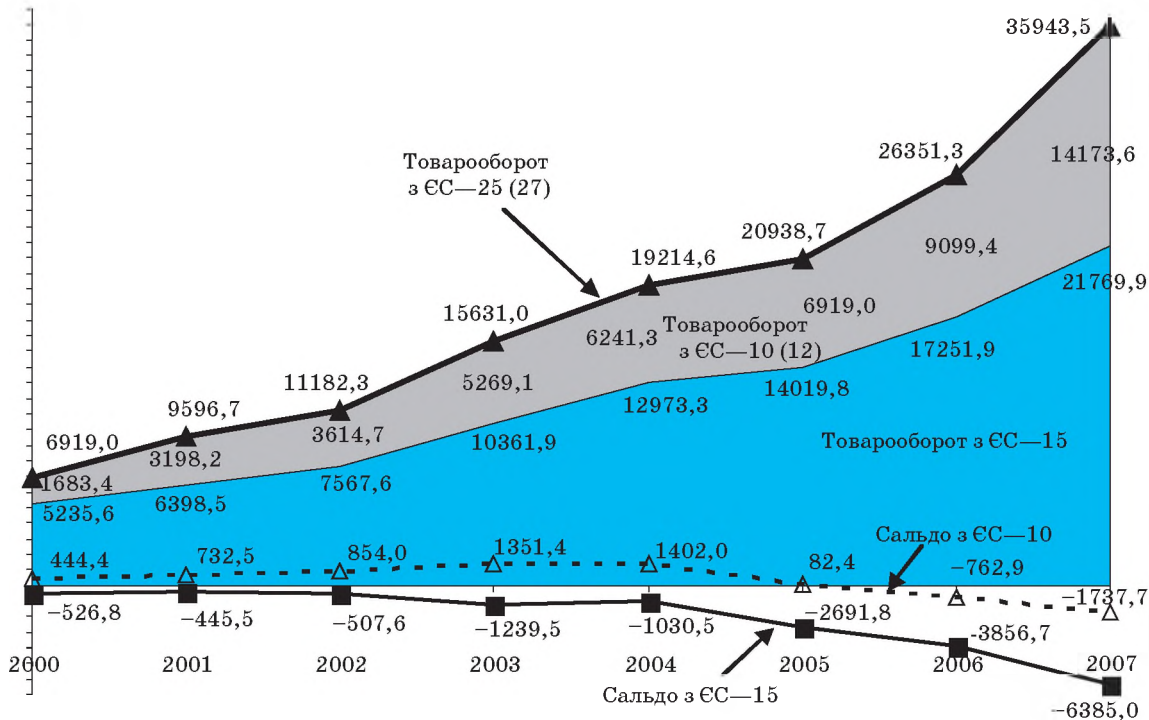

Рис. 1. Динаміка товарообороту та сальдо торгівлі України з ЄС (враховуючи Болгарію та Румунію з 2007 р.) у 2000 — 2007 рр., млн. дол. США

31,8% у 2007 р.) у географічній структурі збуту вітчизняних виробників цього сектору економіки. Значною мірою це було зумовлено застосуванням у 2005 — 2006 рр. економічних санкцій з боку РФ щодо вітчизняних сільгоспвиробників (поставки відповідної продукції до РФ у 2006 р. скоротилися на 60%). Слід зазначити, що через пом'якшення імпоротної політики РФ стосовно продукції сільського господарства у 2007 році експорт України до РФ відповідної продукції збільшився у 2,36 разу.

Позитивним є збереження присутності вітчизняних металургів (нارощення експорту до ЄС у 2007 р. на 27,5%) та представників вітчизняної хімічної промисловості (на 21,4%) на ринку ЄС, частка якого у географічній структурі поставок вітчизняних підприємств металургії та хімічному зросла, відповідно, до 22,1% та 26,5%. Сукупно продукція цих галузей вітчизняної промисловості формує 42,6% експорту до ЄС.

Значною проблемою для динамічного розвитку вітчизняної економіки є недостатні темпи надходження прямих іноземних інвестицій (ПІІ), які могли б стати каталізатором позитивних трансформацій у структурі виробничих фондів вітчизняної промисловості. Сукупні накопичені ПІІ в Україну (станом на І кв. 2007 року) становили 22,4 млрд. дол. США, при цьому у вітчизняну промисловість інвестовано лише 28,8% зазначеної суми. На найбільш технологічну галузь вітчизняної

промисловості — машинобудування — припадає всього 4,3% (963,8 млн. дол. США) сукупних ПІІ в Україну, або 14,9% ПІІ, залучених у промисловість. За підсумками трьох років після розширення, зовнішньоекономічне співробітництво України з ЄС у частині надходжень ПІІ в Україну позначилося певними позитивними тенденціями, зокрема щодо динамічного нарощення ПІІ в Україну з країн ЄС та закріплення за ЄС статусу провідного інвестора. Перед розширенням ЄС (наприкінці 2004 р.) обсяги ПІІ з ЄС в Україну становили 4,8 млрд. дол. США, або 53,3% сукупних ПІІ в Україну. Протягом наступних років темпи приросту зберігалися на високому рівні (рис. 3). В результаті за останні три роки накопичені ПІІ в Україну з ЄС зросли в 3,5 разу і наприкінці І кварталу 2007 року сягнули 16,9 млрд. дол. США, що становить 75,5% сумарних ПІІ в Україну.

Упродовж останніх років зростає кількість підприємств з іноземними інвестиціями ЄС в Україні. Так, на початок 2004 р. в Україні діяло 6350 таких підприємств, наприкінці 2006 р. — 7828.

За останні три роки значно зросла частка ЄС у формуванні ПІІ вітчизняної промисловості. На момент розширення відповідні інвестиції з ЄС становили 57,8% накопичених ПІІ вітчизняної промисловості, а за підсумками І кв. 2007 р. частка ЄС у формуванні ПІІ в українську промисловість становила 70%.

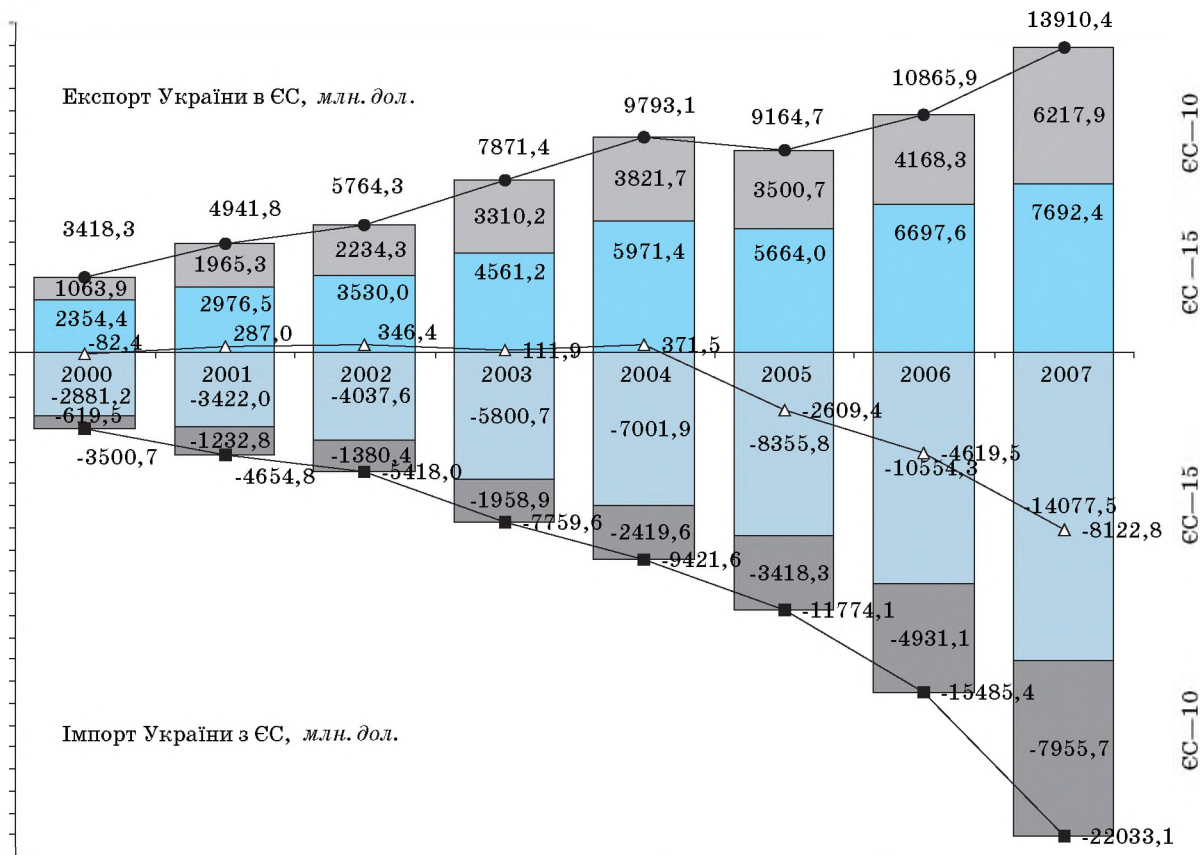

Рис. 2. Динаміка торгівлі України та ЄС у 2000 — 2007 рр.

Країни ЄС є лідерами щодо інвестування у вітчизняне машинобудування, на них сукупно припадає 54,1% відповідних інвестицій (І кв. 2007 р.), на момент розширення відповідна частка становила 47,7%. Серед лідерів слід виокремити Великобританію (19,5%) та Німеччину (7,8%).

Водночас у стратегічному аспекті певні тенденції вказують на те, що час після розширення ЄС став для України часом втраченої ініціативи та нереалізованих можливостей розвитку зовнішньоекономічного співробітництва з ЄС. Йдеться про низьку диверсифікацію товарної структури експорту. Так, 59,6% експорту України до ЄС формується за рахунок недорогоцінних металів, мінеральних продуктів та продукції хімічної промисловості, це також стосується нарощення частки товарів неповного виробничого циклу у структурі поставок до ЄС. У структурі товарних поставок з України до ЄС (порівняно з іншими регіонами) зберігається найбільша концентрація промислової сировини (у 2006 р. — 22,3% проти 28,8% — у 2005 р., у 2007 р. — 19,4%). У поставках України до ЄС 2007 р. збереглася висока частка напівфабрикатів (38,9% проти 33,8% — у 2005 р. та 39,5% — у 2006 р.), що вказує на зацікавлення партне-

рів щодо використання промислової кооперації лише на проміжному циклі промислової обробки продукції. Товари повного промислового циклу становлять 32,2% експорту до ЄС, що майже вдвічі менше, ніж аналогічний показник українського експорту до РФ.

Нині зберігаються випереджальні темпи нарощення імпорту з ЄС. Так, у 2007 р. імпорт з ЄС зріс на 42,3%, зокрема, за ступенем переробки продукції, імпорт товарів неповного виробничого циклу становить лише 28,4%, а частка готової продукції сягає 69,1%. Основа імпорتنних поставок з ЄС — продукція машино- та приладобудування. У 2006 р. вона становила 44,9% (аналогічний період 2005 року — 43,2%) товарного імпорту із ЄС, а 2007 р. — сягнула 46,5%. Слід зазначити, що імпорт продукції машинобудування України напововину формується за рахунок ЄС.

За останні три роки на тлі досить стрімкого нарощення ПІІ з ЄС (у 3,5 разу) та посилення ролі таких інвестицій у структурі накопичених ПІІ в Україну (частка ЄС зросла до 75,5%) майже вдвічі скоротилася частка вітчизняної промисловості у структурі накопичених ПІІ з ЄС (наприкінці I кв. 2007 р. — 26,7% проти 46,3% на початок 2005 р.). Із су-

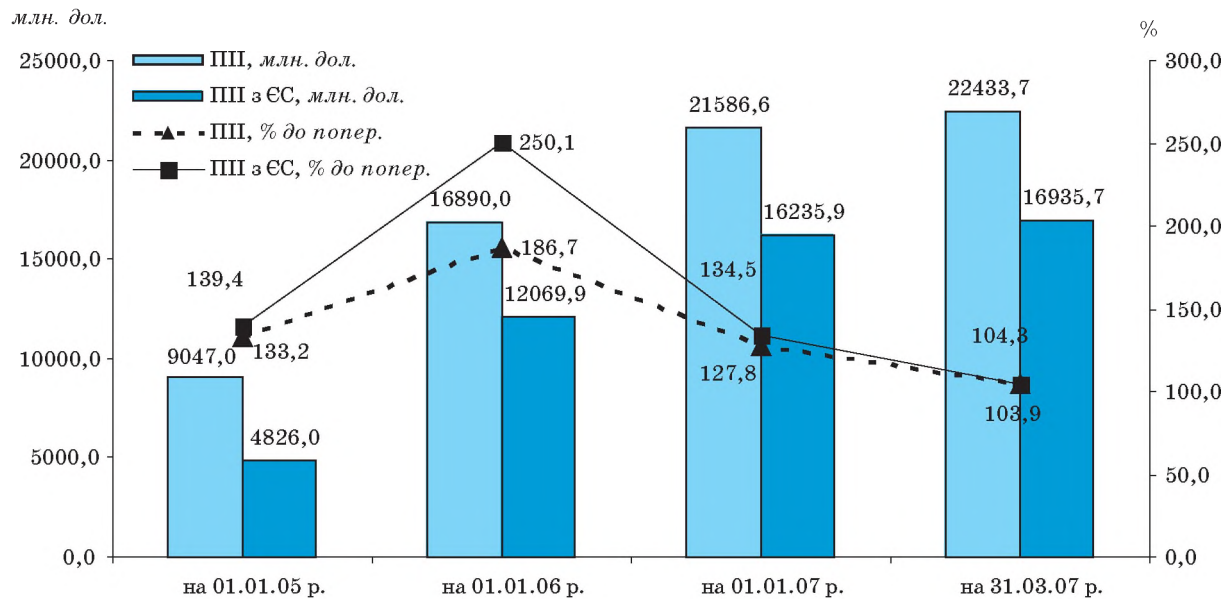

Рис. 3. Динаміка ППП в Україні з ЄС у 2004 — I кварталі 2007 рр.

купних інвестицій ЄС, спрямованих у вітчизняну промисловість, лише 11,5% припадає на машинобудування (3,1% до сукупних накопичених ППП з ЄС), хоча ЄС зберігає роль провідного інвестора у вітчизняний машбуд (частка ЄС — 54,1%). Така ситуація є дуже негативною з огляду на стратегічні цілі зовнішньоекономічного співробітництва України з ЄС.

У структурі вітчизняних ППП сформувалася висока концентрація у географічній структурі ППП з ЄС. Враховуючи географічну складову надходжень ППП в Україну з ЄС, слід зазначити, що лише п'ять країн ЄС формують 83,3% ППП ЄС в Україну. Значна кількість країн ЄС на сьогодні не вважає доцільним інвестувати в українську економіку за нинішніх юридичних й економічних умов.

У надходженні ППП в Україну зберігається висока частка офшорних країн. Перш за все йдеться про ППП в Україну з Кіпру, який суто формально вилучено з переліку офшорів. На цю країну припадало 19,1% ППП в Україну з ЄС (на кінець I кв. 2007 р.) або 14,4% сукупних ППП в Україну. Особливість таких ППП полягає у складності ідентифікації їх національної належності, тому «лезову» частку з них може становити російський капітал чи вітчизняний, який входить в Україну у статусі іноземних інвестицій.

Причиною низького рівня реалізації потенціалу зовнішньоекономічного співробітництва з Україною є стримування розвитку таких відносин з боку самого ЄС, що зумовлено його

внутрішніми проблемами. Йдеться про неоднорідність економічного потенціалу країн ЄС, розбіжності у трактуванні спільних шляхів розвитку, а також різні погляди на перспективи розширення ЄС на Схід.

Є низка суперечностей економічного характеру, невирішеність яких створює передумови до конфронтації між країнами ЄС. Ідеться, зокрема, про високу концентрацію окремих країн ЄС у структурі формування сукупного ВВП та зовнішньої торгівлі. Країни ЄС—10, Болгарія та Румунія разом формують менш ніж 5% ВВП ЄС, водночас такі країни, як Німеччина — понад 20%, Великобританія — більш як 16%, Франція — понад 16% Італія — більш ніж 13%, а сукупно ці чотири країни формують близько 70% ВВП ЄС. Схожа ситуація із зовнішньою торгівлею, адже нові країни ЄС формують приблизно 7% експорту ЄС, решта припадає на ключові країни ЄС—15.

Поєднання цих чинників зумовлює політичне домінування країн-лідерів над рештою, зокрема щодо прийняття стратегічних рішень у контексті зовнішньоекономічного співробітництва. Що ж до загрози витіснення ЄС зі світових ринків ключовими конкурентами (традиційно США, Китаєм, Індією та ін.), що може призвести до істотного перерозподілу економічного впливу на світовій арені, то зовнішньоекономічна стратегія ЄС формується на засадах жорсткого відстоювання власних позицій на світових ринках і створення через «політику сусідства» буфера дружніх країн-партнерів. За таких обставин Україна навряд

чи може розраховувати у найближчу перспективу на значні позитивні зрушення у двосторонньому співробітництві, зокрема через створення повноцінної зони вільної торгівлі.

Висновки

У підсумку необхідно зробити кілька висновків щодо чинників, які, на нашу думку, впливатимуть на розвиток торговельно-економічних відносин України з ЄС у найближчі роки, а отже, і на темпи структурних перетворень вітчизняної економіки:

відсутність єдності політичної еліти в поглядах як щодо позитивних результатів для економіки України від перспективного створення зони вільної торгівлі з ЄС, так і щодо переваг партнерства з ЄС над ЄСП. З огляду на жорстку позицію ЄС у питаннях забезпечення власних інтересів, це може призвести до згортання окремих виробництв в Україні чи їх переорієнтації на інші ринки. Зокрема це стосується підприємств з чіткою орієнтацією на європейські ринки (йдеться про підприємства легкої промисловості, виробництва деревини та виробів з неї, видобувної промисловості та хімпрову);

диверсифікація експортних поставок з України до ЄС є відповіддю на згортання альтернативних «більш зручних» ринків, а не наслідком цілеспрямованої експортної стратегії;

зближення умов конкурентної боротьби на ринках ЄС, РФ та окремих країн Азії зумовлює зниження конкурентного та коопераційного потенціалу вітчизняних експортерів;

низька частка залучення ПІІ у виробничу сферу свідчить про те, що іноземний виробник не зацікавлений вкладати кошти у зменшення собівартості власної продукції через розгортання нових виробництв на території України. Серед основних чинників розвитку такої ситуації є низька якість митного контролю, що призводить до масової контрабанди. Ринок України, маючи значний потенціал споживання, нині є перспективним для збуту імпортованої готової продукції, цінові переваги якої значною мірою сформовані контрабандним шляхом імпортування. Таким чином створюються несприятливі умови для забезпечення належного рівня рентабельності для перспективних новостворених виробництв. Найчутливішою у цьому аспекті є легка промисловість, виробництво продовольчих товарів, сільськогосподарських товарів, електро-товарів, будівельних матеріалів тощо;

домінування вітчизняного банківського сектору як об'єкта експансії для європейського капіталу вказує на перехід ЄС до активної стадії включення України до власної орбіти співробітництва, що пришвидшить прихід великих корпорацій на вітчизняний ринок.

Спроби політичного протиставлення зовнішньоекономічного співробітництва України з ЄС та РФ призводять до ігнорування економічної доцільності торгівлі за цими напрямками. Збереження внутрішньополітичного протистояння та консервація економічних реформ ведуть до усунення України як конкурента на багатьох світових ринках. Стратегічні цілі та пріоритети потребують реалізації низки стратегічних завдань. Зокрема, необхідно забезпечити політичний консенсус та реалізацію принципів європейської політичної інтеграції у внутрішній політиці України. Запорукою ефективності економічних перетворень в Україні є максимальне відсторонення стратегічного економічного курсу країни від політичної заангажованості. Необхідною є політична воля на проведення ревізії економічного нормативно-правового поля України, покликаною забезпечити його адаптацію до потреб економічної та політичної інтеграції з ЄС.

Важливо сформулювати державну концепцію протидії загрозам, які нестиме подальша лібералізація національної економіки. Невідвротна зовнішньоекономічна лібералізація потребуватиме від держави застосовування стратегічних важелів протидії викликам та пов'язаним з цим ризикам небажаних дій з боку іноземного капіталу. Національна частка на фінансовому ринку України неодмінно скорочуватиметься, що посилюватиме можливість впливу з боку нерезидентів на економічну стабільність держави, а відтак, у частині відкриття доступу до вітчизняного ринку капіталів стратегічним завданням є забезпечення належного рівня фінансової безпеки.

Стратегічно необхідно забезпечити диверсифікацію торговельного режиму з боку ЄС щодо вітчизняного експорту як засіб поетапної імплементації механізмів вільної торгівлі без вилучень та обмежень. Вирішення цього завдання є дієвою альтернативою довготривалим дискусійним перемовинам у рамках укладання нової посиленої угоди на зміну Угоди про партнерство та співробітництво, термін дії якої закінчується у 2008 році. Основна перевага диверсифікації полягає в можливості застосування селективного підходу до зміцнення зовнішньоторговельних відносин на основі окремих галузей чи груп товарів.

Потрібно досягти домовленостей з ЄС стосовно лібералізації заходів нетарифного регулювання щодо вітчизняних продовольчих товарів та сільгоспсировини. Укладення дво- та багатосторонніх угод України з ЄС стосовно спрощення процедур нетарифного регулювання має стати реальним кроком на шляху диверсифікації торговельного режиму ЄС щодо України. Це сприятиме збільшенню вітчизняних поставок до ЄС відповідної продукції та закріпленню присутності конкурентоспроможних українських виробників продовольчих товарів та с/г виробників на європейському ринку.

Важливо забезпечити рівні умови для реалізації виробничо-коопераційних проектів за участю вітчизняних виробників. Ідеться про єдині прозорі вимоги податкового супроводження та митних правил. Зокрема, це стосується відмови від практики надання непрямих адміністративних переваг підприємствам з ПП, внаслідок чого вітчизняний капітал прагне набути статусу квазі-ПП.

Актуальним є приведення податкових механізмів у зовнішньоекономічній діяльності України до норм та вимог ЄС. Ідеться насамперед про перегляд вітчизняного законодавства в частині застарілих важелів протидії зловживанням з ПДВ. Важливим кроком є забезпечення відшкодування ПДВ нерезидентам без створення юридичної особи на території України, що сприятиме формуванню стратегічних умов для розвитку експорту.

Необхідно посилити боротьбу із контрабандою, така боротьба залишається одним із

ключових пріоритетів державної політики. У цьому контексті слід вирішити питання організації та повноцінного впровадження системи контролю — постаудиту, основних елементів електронної митниці та організації системи оперативного обміну інформацією між спеціальними відомствами. Зусилля найближчої перспективи також мають бути спрямовані на забезпечення та облаштування митного контролю на східних кордонах України, що є невід'ємною умовою зближення з ЄС.

Джерела

1. *Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році»*. — К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2006.
2. *Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки* — 2006. Монографія / За ред. О.С.Власюка. — К.: НІСД, 2006. — 576 с.
3. *Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації* / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилук, Я. В. Белінська та ін. За ред. Я. А. Жаліла. — К.: НІСД, 2005. — 388 с.
4. *Жаліло Я. А.* Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика. Монографія. — К., 2003. — 368 с.
5. *Інформаційно-аналітичні джерела Національного інституту стратегічних досліджень*. — www.niss.gov.ua
6. *Митна статистика. Державна митна служба України*. — www.customs.gov.ua
7. *Статистичні бюлетені Держкомстату України*. — www.ukrstat.gov.ua